

Grienden en wilgenbossen sterven

Amandelwilgen langs de Dinkel in Twente.

Foto's: Bert Maes.

Het verschijnsel griend is typisch Nederlands. Het is niet toevallig dat in het uitgestrekte Rijn-estuarium het idee is ontwikkeld om wilgen in monoculturen te kweken ten behoeve van twijgoogst. Veel van deze culturen zijn in de loop der tijden verloren gegaan. Uit oogpunt van zowel natuurbeheer als cultuurhistorie dienen mogelijkheden tot behoud serieus te worden onderzocht.

Buigzame wilgentwijgen zijn voor allerlei doelen te gebruiken. Zeker in vroeger tijden, toen kunststoffen nog niet waren uitgevonden, werden ze op vele terreinen toegepast. Wanneer en hoe de griendcultuur is ontstaan is niet bekend, vermoed wordt in de late 16e of 17e eeuw. Uit archeologische vondsten en meldingen uit de oudheid en middeleeuwen blijkt dat gebruik van wilgentwijgen voor vlechtwerk al veel langer bestaat. De behoefte aan rijshout voor dijkwerken was een belangrijke

impuls voor de griendcultuur. Grienden kunnen in feite als een soort vervanging van de oorspronkelijke wilgenvloedbossen worden opgevat. Aanvankelijk bestonden grienden alleen buitendijks, pas in de latere 19e eeuw zijn ook binnendijks grienden aangelegd, op plaatsen waar van nature essen-iepenbossen of elzenbossen voorkomen. De griendcultuur is vooral in de 19e eeuw enorm gegroeid; tot circa 14.000 ha. Vanaf de jaren dertig is de oppervlakte echter aanzienlijk ge-

slonken. Nu is daar nog zo'n 3600 ha van over waarvan de helft nog gehakt of gesneden wordt.

De soorten

Van enkele oudere grienden kunnen we aannemen dat ze indertijd zijn aangelegd met inheems plantmateriaal wat overal nog was te vinden en gemakkelijk te stekken. Aan de andere kant is er behoorlijk geslept met allerhande wilgenmateriaal zodat ook soorten als 'Amerikaantje' en de 'Duitse dot', afkomstig uit Oost-Europa, in de griendpopulaties voorkomen. Van het Amerikaantje is bekend dat deze, vanwege invoerverbod rond 1880, door een Duitse mandenmaker werd aangevoerd uit Ohio als gevlochten mandjes van verse wilgetenen. Deze werden hier weer uit elkaar gehaald en als stekken opgekweekt. Eén kloon bleek zich aan de Europese omstandigheden te kunnen

Langzaam uit

aanpassen en sedert 1912 wordt het Amerikaantje in Nederland toegepast. Vanaf het begin van deze eeuw is er meer gericht onderzoek verricht naar selectie van wilgenklonen. In dat verband zijn er door het Staatsbosbeheer en de voormalige Dorschkamp wilgentuinen met collecties aangelegd. Een interessante, zij het nu wat verwaarloosde, wilgenverzameling is opgezet door het Biesboschmuseum. Inmiddels zijn er helaas ook een paar wilgencollecties in Nederland verloren gegaan.

Veelgebruikte wilgen

In eerste instantie werden de wilgesoorten benut die direct voorhanden waren: de boomvormende schietwilg, de kraakwilg, de bindwilg, de struikvormige katwilg, de amandelwilg en de bittere wilg. Het ging voornamelijk om soorten die een tijdenlange overstroming van het zomerbed van de rivier goed kunnen verdragen. De bittere wilg (*Salix purpurea*) is als autochtone soort zeldzaam en komt vermoedelijk nog verspreid voor in het gebied van de grote rivieren, sporadisch langs de Dinkel in Twente en langs de Overijsselse Vecht. In het Utrechts-Hollandse Vechtgebied komt de bittere wilg voor maar is daar tenminste vanaf de 17e eeuw al aangeplant. Er bestaat een verordening uit 1637 tegen het vroegtijdig snijden van de 'bitterling' langs de Vecht, vanwege de beschermende werking van het talud. De bittere wilg bereikt in Nederland zijn noordgrens. Deze wilg is gemakkelijk te herkennen aan de gladde, bijna gaafrandige, blauwgroene bladeren die tegenover elkaar staan. Bij alle andere wilgen staan de bladen verspreid. De helmknoppen zijn purper en worden later zwart. Met de zwarte bloemshubjes zijn de katjes direct te herkennen. De smaak van het blad en de bast van deze wilgesoort is bijzonder bitter. De katwilg (*Salix viminalis*) bereikt in Nederland juist zijn westgrens. In het rivierengebied is de soort algemeen, daarbuiten komt hij zeldzaam voor langs beken als de Geul en de Dinkel. Samen met de amandelwilg behoort de katwilg tot de belangrijkste griendwilgen. De katwilg kan op verse kleibodems massaal als pionier optreden. Zij is herkenbaar aan de lange smalle gerande bladeren met

De lange smalle bladeren van de katwilg.

De bittere wilg met zijn typische blauwgroene blad.

Vrouwelijke bloeivorm van de amandelwilg.

grijswit behaarde onderzijde. De amandelwilg (*Salix triandra*) vroeger ook 'tweebast' genoemd, lijkt op het eerste gezicht op de kraakwilg. De Latijnse naam *triandra* slaat op de drie meeldraden, maar ook de kraakwilg heeft er meestal drie. De bast is onmiskenbaar door de afbladderende schors, zoals bij de plataan, en zijn oranje kleur. De schors smaakt enigszins naar rozen. Dit smaakmerk komt ook bij de bastaarden van de amandelwilg voor. Het blad heeft een afgeronde voet en heeft niet zo'n lang toegespitst blad als de kraakwilg. Door de iets blauwachtig-groene kleur aan de onderzijde vallen de struiken, ook op grote afstand, op. De amandelwilg komt op vergelijkbare plaatsen als de katwilg voor en kan ook massaal als pionier optreden. Bij het stopzetten van de griendcultuur, zoals in het Rijnstrangengebied, kan de amandelwilg fraai uitgroeien tot een wildogend bos.

Wilgenbossen

De zogenaamde schietwilgenbossen van de buitendijkse en getijdgebieden moeten eertijds grote oppervlakten hebben ingenomen. Op de oudere topografische kaarten van rond 1850 zien we daar nog de laatste restanten van. Nu zijn ze vrijwel verdwenen. Voor het gebied van de Gelderse uiterwaarden is berekend dat

sedert 1850 meer dan 70% van de houtwallen en bosjes zijn verdwenen ten behoeve van schaalvergroting in de landbouw en winning van zand, klei en grind. Langs de Loire in Frankrijk en langs de Rijn tussen Mainz en Mannheim zijn nog voorbeelden van dergelijke bostypen te vinden.

In Nederland benaderen de, inmiddels verwaarloosde en uitgegroeide, grienden zoals in de Biesbosch en het Rijnstrangengebied bij Oud Zevenaar deze schietwilgenbossen een beetje.

Natuurwaarden

Behoud en 'verwaarlozing' van de bestaande grienden kunnen als een goede start dienen om weer iets van deze oorspronkelijke laaglandwildernis terug te winnen. De griendcultuur zelf heeft als hakhoutvorm betekenis voor epiphyten, hoewel deze ook in een doorgegroeide griend wel voorkomen. Snijgriend heeft vanwege het intensieve karakter weinig betekenis voor de natuur, maar uit oogpunt van cultuurhistorie en recreatie heeft het zeker enig belang. Geschat wordt dat er nog zeker 600 ha griend onttrokken moet worden om de overigen rendabel te maken. Dit biedt voor natuurontwikkeling interessante perspectieven.

Ofschoon wilgenfloedsbossen niet uitzonderlijk rijk zijn aan soorten, komen er enkele karakteristieke organismen voor. Sommige galmuggen zijn aan de amandelwilg gebonden. Een galwesp is de oorzaak van de rode galletjes aan de onderzijde van

het blad van de bittere wilg. De katwilg is in trek bij het griendgoudhaantje en het blauwe wilgehaantje, een tweetal keversoorten. De wilgehoutrups is in staat een volwassen katwilg volledig ten gronde te richten. Door herkauwers wordt de bast van de katwilg en de amandelwilg graag gegeten, die van de bittere wilg wordt gemeden zodat die nog wel eens breed kunnen uitgroeien. De

paddestoelen van het wilgenbos zijn vooral houtbewoners waaronder de tijgertaaiplaat. Griendwilgen kennen geen mycorrhizasoorten.

In vroeger tijden, met name in de 19e eeuw, bestond er in Nederland een uitgebreide griendcultuur met soorten als bittere wilg, katwilg en amandelwilg. Hier is door schaalvergroting in de landbouw en invoering van kunststoffen weinig meer van over. Ook de veel voorkomende wilgenbossen zijn vrijwel geheel verdwenen. Toch hebben deze culturen een belangrijke historische betekenis en is behoud interessant vanuit het oogpunt van natuurontwikkeling.

De stromk van
een amandel-
wilg in een
oud griend.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken. Eerdere artikelen over inheemse bomen en struiken in Nederland verschenen in Tuin & Landschap, nummers 2, 7, 12, 17 en 23 van 1992; nummers 3, 11, 22, 26 van 1993 en nummer 5 van 1994.